

Х.М. Дмитерко-Карабин, Т.В. Карабін (Одеса)

ОСНОВНІ ВИМІРИ ЖИТТЄВОЇ КРОСКУЛЬТУРНОСТІ: ПРОБЛЕМА ТА РЕСУРС

Сучасна динаміка життя характеризується все більшою взаємною відкритістю культур завдяки інформаційним технологіям, високій міграції населення як на рівні подорожей, навчання за кордоном, так і на рівні зміни постійного місця проживання, що особливо часто обумовлюється пошуками працевлаштування. В результаті великого поширення набувають випадки зіткнення проявів іноді дуже різних культур, яке супроводжується переживанням культурного шоку. Власне поняття „культурний шок” було введене К. Обергом у 1960 р. і на сьогодні воно трактується як стан покинутості, що виникає в людини при входженні в нове для неї культурне середовище (характерний перш за все для емігрантів, біженців, осіб, призваних на військову службу) [1].

Культурний шок призводить до дезорієнтації індивіда, що супроводжується наступними феноменами:

- відчуттям втрати друзів і статусу через відірваність від звичного середовища;
- відчуттям покинутості;
- здивуванням і дискомфортом при усвідомленні відмінностей між культурами;
- плутаниною в ролевих очікуваннях, ціннісних орієнтаціях і у власній особистісній ідентичності;
- відчуттям безсилля через неможливість ефективно взаємодіяти зі своїм новим середовищем.

Симптомами культурного шоку можуть бути недостатня впевненість у собі, тривожність, дратівливість, безсоння, психосоматичні розлади, депресія та ін. [2].

Можна сказати, що кроскультурність є життєвою даністю, яка сьогодні відчувається особливо інтенсивно. Як правило, вона переживається в першу чергу дискомфортно, проблемно, хоча містить значний потенціал збагачення і розвитку. Подолання культурного шоку можливе завдяки певному ресурсно-орієнтованому погляду на міжкультурні відмінності, що сприяв би трансформації неприємного, болючого досвіду в його розширення та збагачення. Це здійснюється в рамках позитивної психотерапії, провідне значення в методології якої має кроскультурний підхід як потужний психотерапевтичний інструмент допомоги робочим емігрантам, соціально-економічної підтримки країн, що розвиваються, оптимізації ділового спілкування представників різних культур, вирішення проблем міжкультурних шлюбів, адаптації науково-

психологічних та психотерапевтичних ідей, концепцій та моделей, запозичених з інших систем.

Відтак, метою публікації є висвітлення основних вимірів життєвої кроскультурності, їх проблемних і ресурсних аспектів.

Зародження кроскультурного підходу в позитивній психотерапії зумовлене історією життєвого шляху Носсрата Пезешкіана, який сам пережив культурний шок, що став нелегким життєвим досвідом, пізніше трансформувавшись у важливу методичну частину створеного ним психотерапевтичного методу. Практика Н.Пезешкіана та його послідовників поставила новий потужний акцент у дослідженні кроскультурного досвіду загалом. Дана проблема лаконічно формулюється у 2-х питаннях:

1. Що спільного у всіх людей?
2. Чим відрізняються люди один від одного? [3, с. 98].

Відповіді на ці питання дають можливість виявити те спільне і відмінне, яке існує в психології і житті людства, і зможти виявити, яким чином, на основі подібності людської природи конструктивно застосувати те, чим люди між собою відрізняються.

Можна виділити кілька вимірів кроскультурності життя людини, які є її життєвою даністю.

Цивілізаційна кроскультурність (Схід-Захід).

Є суттєва специфіка в способі мислення, цінностях, світогляді, філософських концепціях, релігійній вірі, традиціях, нормах поведінки, розвитку наук у західній та східній цивілізаціях. Ця специфіка глибоко проростає в Я-концепції кожного представника тієї чи іншої культури, даючи йому ресурс, необхідний для життя в соціумі. Однак він часто стає основою виникнення індивідуальних та міжособистісних конфліктів, коли йдеться про зустріч з особливостями іншої культури.

Представники позитивної психотерапії звернули увагу на те, що в Західній Європі і Північній Америці більшість людей більше орієнтована на раціональне, інтелектуальне пізнання світу, людей і самих себе, що відображається в наданні більшого значення мисленню, логіці, розвитку наук. У представників Сходу (Китай, Японія) більше розвинена здібність до духовного, чуттєво-емоційного реагування, що відображається у більшій актуальності контактності, релігійності, питань сенсу, мрій, фантазій [4; 5]. З наведеного не слідує, що в західних чи східних традиціях є певна перевага, більша „справжність”, оскільки в кожній культурі є свої проблеми. Більше йдеться про те, що однакову поведінку в різних культурах корисно розглядати по-різному.

Особливого значення набуває проблема кроскультурного досвіду в Україні, яка за відомим висловлюванням В.Яніва межує між двома світами [6], перебуваючи на стику Західної та Східної культур, що збільшує рівень соціально-психологічної конфліктності, але й разом з тим містить потужний духовно-психологічний та економічний потенціал, який потребує своєї реалізації. Однак, з іншого боку, постійне існування на стику культур виробляє в українців певну толерантність і гнучкість у взаємодії з представниками різних культур, а також здатність продуктивно контактувати з ними, що є достатньо вагомим ресурсом для духовного та економічного розвитку України. Однак при цьому, зважаючи на тенденції розвитку співпраці Заходу і Сходу, є важливою задачею вироблення адекватного ставлення до культурних відмінностей, давати право їм бути, а також вміти запозичувати моменти іншої культури для власної оптимізації.

Кроскультурний вимір „людина-соціум”. Кожне суспільство культурально має свою ієрархію цінностей, норм, правил поведінки, що створює його своєрідність. Людина, що живе в певному суспільстві, має певним чином враховувати ці норми і діяти відповідно до них, щоб бути прийнятою в ньому. Так створюються певні соціальні рамки, у які має „вписатися” людина. Однак саме ж суспільство складається з унікальних індивідів, які, з одного боку, його утворюють, а з іншого – відрізняються від нього. Якщо внутрішня система цінностей, поглядів, здібностей, та способів реалізації людини суттєво відрізняється від зовнішньої (загальноприйнятої, соціальної), то в людини виникає внутрішній конфлікт, переживання самотності, відчуженості. Якщо ж вона дуже відповідна „трафарету суспільства”, то нерідко розчиняється в тенденції, втрачаючи власну індивідуальність. В даному випадку важливою є задача досягнення балансу між прагненням людини бути самою собою, прийняттям і реалізацією своєї індивідуальності і прагненням стати членом суспільства, що розділяє його норми і діє за його правилами. Важливо, щоб взаємодія конкретної людини і соціуму, яка й створює нове транскультурне поле, була взаємно корисною, збалансованою і розвиваючою.

Статеворольова й гендерна кроскультурність обумовлена психофізіологічними особливостями чоловічої й жіночої статі та специфікою гендерних ролей, установок, стереотипів, очікувань. Існуючі природні відмінності чоловіка і жінки здатні створювати культурний шок при спілкуванні, який виявляється у нерозумінні, неприйнятті один одного, високій конфліктності.

Стрижневим аспектом даного явища є те, що до досить сильного непорозуміння призводять не самі відмінності, а їх неадекватна оцінювальна

інтерпретація в руслі пошуку „кращої” і „гіршої” статі. Наприклад, жінки, які є більш рефлексивними, нерідко вважають себе мудрішими за чоловіків, чоловіки, ж які є більш діяльними, сприймають свою стать як більш соціально успішну. Ці стереотипи, які можна уявити як своєрідну багатовікову сценарну гру „Хто самий хороший”, яка є тупиковою гілкою стосунків між статями, що веде до їх деструкції. Насправді ж глибинний природний потяг чоловіка до жінки обумовлений культурними відмінностями їх суб’єктивних реальностей, здібностей, які саме в об’єднанні, утворенні цілісної системи набувають повноти і завершеності. Відповідно задача розвитку полягає в прийнятті іншої статі *саме як іншої*, а не кращої і не гіршої. Адекватне і ресурсно-орієнтоване бачення особливостей своєї та іншої статі дозволяє, зберігаючи профіль власної самоідентичності, збагатити свій життєвий досвід, розвивати гнучкість. У даному випадку важливим критерієм адекватності цього явища є здатність усвідомлювати, розуміти, відчувати і виявляти особливості своєї статі при наявності певної долі андрогінії, що забезпечує вищу адаптивність. Однак жодною мірою не йдеться про розмивання самоідентичності, чи втрату сексуальності у формі невиразного статевопсихологічного гермафродитизму.

Вікова кроскультурність виникає при взаємодії людей різних поколінь. Нерідко її називають „конфліктом батьків і дітей”, який виходить далеко за межі родинності й у загальному може бути переформульований як зустріч „традицій та інновацій”. Очевидно, що при високих темпах динаміки сучасного життя, навіть люди з десятирічною різницею у віці особистісно формувалися у дещо різних культурно-історичних умовах, набуваючи своєрідного досвіду, який функціонує в їхніх поглядах, ставленнях, поведінці. Ще одним важливим аспектом є відмінності життєвих задач представників різних вікових етапів, які зумовлюють часто неусвідомлювані реакції, прагнення, ставлення до різних ситуацій, що й зумовлює несхожість. Зокрема помітно, що люди старшого віку часто говорять про намагання „втримати” позиції, а молоді – здобути позиції, перші – відпочити, сповільнити темп, а відповідно другі – набрати темпу, „наростити м’язи”. Представники різних вікових поколінь іноді вказують на відмінності соціально-історично ситуації, підкреслюючи їх словами „в наші часи...”. „колись було...”, „зараз зовсім інакше ...”. Кожен часовий період, який відходить в минуле, певним чином забирає з собою не лише норми, погляди, які застарівають, стають неактуальними, а й певні ресурси, які можуть бути корисними для сьогодення і для майбутнього. Сучасні ж цінності, які конфліктують з минулими, з іншого боку є їх трансформацією, можуть розглядатися як

трансформація і розвиток накопичених традицій. У кожному разі, якщо говорити про представників різних поколінь, то обмін досвідом, поглядами, інтерпретаціями є ресурсним для збагачення обох сторін.

Сімейна кроскультурність. Н. Пезешкіан каже, що сім'я має великий вплив на вибір партнера, професії, на ставлення до інших людей і на відношення до майбутнього. Тому навіть у психотерапії людину слід розглядати не як окрему живу істоту, а в контексті її міжособистісних стосунків, враховувати її „транскультурну ситуацію”, яка робить її такою, яка вона є [3, с.97].

Кроскультурний шок у сімейному контексті виникає в результаті перетину систем цінностей, норм, правил поведінки, різних сімейних систем, які акумулюються в чоловікові та жінці. Це особливо частий, достатньо глибокий, а тому й травматичний крос-культурний досвід, який торкається ідентичності, життєвих сценаріїв, концепцій. Емоційна зарядженість цього досвіду часто стає загрозою самооцінці чи оцінці партнера й перешкодою можливості утворити на перетині відмінностей нову спільну культуру, яка стане фундаментом сімейної системи. В даному випадку крос-культурний підхід стимулює до переосмислення власної системи конструктів, ресурсного ставлення до конструкції дійсності партнера, запрошує чоловіка і жінку додати до своєї системи цінностей, способів поведінки потенціал „половини”.

Цікавим є **явище кроскультурності при взаємодії представників різних професійних ідентичностей:** психологів, психотерапевтів, священиків, психіатрів, лікарів, соціальних працівників, педагогів. Усі вони діють у системі „людина-людина”, маючи суттєвий вплив на душу. У практиці можна досить часто спостерігати суперечки, пов'язані з „поділом території” різними фахівцями і доведенням того, що те чи інше питання є сферою саме їхньої компетенції, і якраз їхня практика є найбільш продуктивною. Часто тут має місце неприйняття підходів до інтерпретації чи корекції того чи іншого явища, увага акцентується на відмінностях, які швидше роз'єднують команди фахівців, замість ідей співпраці на базі взаємодоповнення. Слід зауважити, що сьогодення характеризується надзвичайно продуктивною тенденцією, яка виявляється у міждисциплінарних конференціях, семінарах, тематика яких заявляє про обмін досвідом та зближення різних наук, професій, духовних практик (найчастіше це стосується психології, психотерапії, релігії та медицини). Величезний потенціал цього

явища вже дає свої результати, які виявляються в більш системній і різносторонній допомозі людині, у ефективнішій актуалізації її ресурсів та послідовному супроводі її змін.

Таким чином, людина одночасно включена в різні виміри життєвої кроскультурності, кожен з яких створює певні життєві задачі, які нерідко є досить нелегкими. Про які б виміри кроскультурності людського життя не йшлося, можна узагальнити, що спершу кроскультурний досвід переживаються шоково, дискомфортно, асоціюється з негативними наслідками, але необхідно привернути увагу й до його позитивного боку. *Сенс кроскультурного підходу полягає не в поверхневому наслідуванні способів поведінки інших людей, а в зміні погляду на проблему, ситуацію, виявленні нових способів її вирішення. У результаті це призводить до здобуття нового досвіду людини, розширенні репертуару її когнітивних, емоційних, поведінкових можливостей, тобто розвитку й збагачення її внутрішнього світу.* Первинний дискомфорт, незрозуміння чи неприйняття, що свідчать про переживання культурного шоку, є лише сигналом про можливість, а іноді й необхідність прийти до ухвалення нових цінностей, установок, моделей світосприйняття, поведінки, що є важливим особистісного зростання.

Усе вище сказане дозволяє зробити наступні висновки: сучасне життя характеризується інтенсивністю крос культурного досвіду, що обумовлене інтенсивними міжнаціональними контактами. Кроскультурний досвід супроводжується культурним шоком, який виявляється у дискомфорті, непорозуміннях, конфліктах, розгубленості, переживанні відчуженості, покинутості. Окрім глобального цивілізаційного можна виділити статево-рольовий, віковий, сімейний, професійний кроскультурні виміри, в які людина одночасно включається у процесі свого життя. Кожен цей вимір, створюючи певні труднощі, одночасно містить також і великий потенціал розвитку людини, запрошуючи до пізнання іншої системи думок, почуттів, способів поведінки. Так, культурний шок може бути опанований кроскультурним підходом, який розкриває відмінність як ресурс, розширення досвіду, що стає поштовхом для збагачення психологічного світу людини та її особистісного зростання.

Перспективами подальших досліджень є визначення психотерапевтичного потенціалу кроскультурного підходу в межах позитивної психотерапії, висвітлення його методологічних та методичних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Социальная работа и здравоохранение: 200 основных терминов по-английски и по-русски / под

общей редакцией Н.С.Григорьевой. – Москва: Издательство "Альфа-Принт", 1996.

2. Краткий психологический словарь. Издание второе, расширенное, исправленное и дополненное/ Под общей редакцией А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского Редактор-составитель Л. А. Карпенко. Ростов-на-Дону: ФЕНИКС. – 1999 – 512 с.

3. *Пезешкиан Н.* Если ты хочешь иметь то, что никогда не омел, тогда сделай то, чего никогда не делал. – М.: Институт позитивной психотерапии, 2005. – 128 с.

4. *Романин А.Н.* Основы психотерапии: Учеб.

пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 208 с.

5. *Пезешкиан Х., Воронов М.* Введение в позитивную психологию и психотерапию. Методические материалы к изучению курса «Введение в позитивную психологию и психотерапию». – Харьков, 2003.

6. *Янів В.* Нариси з історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 225 с.

Подано до редакції 06.06.08

РЕЗЮМЕ

Людському життю притаманне переживання кроскультурного досвіду, основними вимірами якого є цивілізаційний, статево-рольовий, віковий, сімейний, професійний. Стикаючись з іншою культурою, світосприйняттям, людина переживає культурний шок, який є травмуючим явищем. Разом з

тим кроскультурний підхід є можливістю трансформувати відмінності, які викликають культурний шок, у ресурси, розширення особистісних можливостей, збагачення досвіду особистості.

SUMMARY

Human's life is characterized by gaining cross-cultural experience, the main dimensions of which are those of civilization, gender role, age, family, profession. Encountering a different culture and outlook a person undergoes a cultural shock which is a traumatic

phenomenon. But the cross-cultural approach is an opportunity to transform differences leading to cultural shock into recourses, developing personal capacities, enrichment of personal experience.